

Березняк О.П.

Сумський національний аграрний університет

Німецька мова як мова національної меншості

Останнім часом такі поняття як «мовне питання», « регіональна мова», «мова національної більшості та/чи меншості» перестали бути суто предметом дослідництва науковців-філологів, а перешли в політичну площину, де ті чи інші політичні сили інтерпретують ці поняття так, як їм зручно чи вигідно. Саме тому корисно та цікаво подивитись як існує одна з світових мов – німецька мова – в якості мови національної меншості.

Німецька мова (як державна мова чи мова меншості) є розповсюдженою в багатьох країнах Західної, Центральної і Східної Європи. Такі країни, де серед населення переважає саме німецька мова, називають німецькомовними. Німецька мова є рідною для 90-95 мільйонів людей в Європі (2004), які становлять 13,3% від усього європейського населення. Ця мова є другою за поширеністю у Європі після російської, але поширенішою ніж французька (66,5 мільйонів) і англійська (64,2 мільйонів). Країнами з переважаючою німецькомовною більшістю є Німеччина (95%, 78,3 мільйонів), Австрія (89%, 7,4 мільйонів), Швейцарія (65%, 4,6 мільйонів) і Ліхтенштейн (30 000).

Німецька мова є своєрідною «архісистемою», що поділяється на кілька функціональних підсистем, які відрізняються саме територією поширення. Деякі з функціональних підсистем німецької мови мають політично-адміністративний базис (так звані *Arealsprachen*), а інші розуміють як регіональні мови або діалекти.

У відмінності від національної мови регіональна мова не є стандартно прийнятою мовною одиницею території, яка обозначається як держава, ідеться про мову окремого місця, наприклад села або долини. Поряд з

поняттям «регіональна мова» існує поняття «місцева мова» (Lokalsprache), яка може позначати додаткову мову місцевості.

У мовознавстві терміном «регіональна мова» називають не стандартизовані мовні форми, які є наближеними до офіційної мови, але мають так зване «регіональне забарвлення». Ідеться про перехідну форму між діалектом та стандартизованою мовою, вживають навіть такий термін як «регіолект» (Regiolekt).

Німецька мова як регіональна є в провінції Південний Тіроль, Італія. Саме поняття "регіональна мова" представляє певні труднощі для політиків і лінгвістів, особливо у разі поширення близькоспоріднених мов, коли важко розмежувати поняття мова і діалект. Подібна ситуація спостерігається в Китаї, Франції, романських країнах, в південнослов'янському і частково германському регіонах.

Ціла низка офіційних документів регламентує існування регіональної мови. У Європейській хартії регіональних мов і національних меншин зазначено: "Регіональні і нечисленні мови" повинні відповідати наступним критеріям: традиційно використовуватися на певній території громадянами цієї держави, які є національною меншістю на території цієї держави; і мати істотні відмінності від офіційної/державної мови.

Німецька мова як мова національної меншості використовується в наступних країнах: Франція (1,2 млн. чол.); США (1,1 млн. чол.); Бразилії (900 тис. чол.); Росія (європейська частина — 75 тис. чол., Сибір — 767,3 тис. чол.); Канада (438 тис. чол.); Нідерланди (386 тис. чол.); Казахстан (358 тис. чол.); Аргентина (300 тис. чел.); Південно-африканська республіка (300—500 тис. чол.); Великобританія (230 тис. чол.); Угорщина (200 тис. чол.); Ізраїль (200 тис. чол.); Парагвай (166 тис. чол.); Польща (155 тис. чол.); Австралія (150

тис. чол.); Румунія (45 тис. чол.); Україна (35 тис. чол.); Чехія (30 тис. чол.); Намибія (30 тис. чол.).

Історія утворення німецькомовної меншості в тої чи іншій країні пов'язана з міграційними процесами (переселенням самих німців), або зі зміною кордонів країн після певних політичних подій, як правило, війн. Логічно, що найстаріші німецькомовні меншини існують в країнах, сусідніх до DACH. У Франції німецька мова не має статусу офіційного або однієї з офіційних мов, проте близько 1,2 млн чоловік на території країни говорять на ельзаському і лотарингському діалектах (переважно в Ельзасі і в північній частині Лотарингії). За даними 2001 року, близько 61 % ельзассцев знають діалект Ельзасу, проте число його носіїв з року в рік скорочується. Франція, незважаючи на існування восьми регіональних мов, не визнає в якості офіційного ніякої мови окрім французького, який є єдиною "мовою республіки"(фр. la langue officielle de la République française). В той же час усі мови Франції визнані мовами меншин і зазвичай позначаються як "регіональні мови"(фр. langues régionales), у тому числі признається мова ельзассцев і німецька мова департаменту Мозель, а також літературна німецька мова.

Німецька мова у Франції використовується в освіті, знання німецького на північному сході Франції дає додаткові переваги (наприклад, для державних службовців знання німецького припускає надбавку до зарплати), в деяких церквах проходять богослужіння на французькому і німецькому.

Німецькою мовою в Данії говорять близько 15000-20000 чоловік, що відносять себе до жителів Північного Шлезвіга (deutsche Nordschleswiger). Мова не є офіційною і використовується як мову меншин.

У процентному відношенні до німецькомовних меншин в Данії відносять близько 6-9 % населення Південної Ютландії. З 2007 року, коли цей регіон

було включено до складу області Південна Данія, доля представників німецькомовного населення приблизно варіює від одного до двох відсотків.

У виданнях, що публікуються в Північному Шлезвігі, по відношенню до німецькомовних меншин Дании вважають за краще вживати вираз «*deutsche Volksgruppe*» як найменування німецької діаспори. Самі данці по відношенню до німців вживають вирази *tysksindet* (розуміється як «німецькомовні» або «носії німецького») або *hjemmetyskere* (у даному вказується походження або приналежність до національності — що «походять з німців»).

Німці і данці, жителі Північного Шлезвіга, мають багато спільного з позицій як мовних, так і культурних. Це пов'язано з тим, що за декілька поколінь дві германські культури тісно взаємодіють один з одним, причому домінуючою є датська. У більшості випадків датські німці прекрасно володіють двома мовами: місцевою датською і нижньонімецькою. Літературна німецька мова використовується, як і в Німеччині, найчастіше під час яких-небудь заходів, в якості мови спеціальних друкованих видань і преси для німців, а також в інших випадках. У розмовній мові, в побуті, усередині діаспори використовується нижньонімецька мова (у нижнесаксонском варіанті). При спілкуванні з данцями використовують южноютландський діалект датської мови(дат. *Sønderjysk*), поширений в цій області. Останнім часом южноютландський втрачає свої позиції, і сам діалект знаходиться на грані вимирання. Діяльність союзу «*Æ Synnejysk Forening*» сприяє тому, що южноютландський діалект, загальний для німців і данців Південної Ютландии, продовжував своє існування. Після угод 1955 року між Бонном і Копенгагеном положення німців в Данію і данців в Німеччині дещо змінилося: які-небудь дискримінаційні дії по відношенню до діаспор присікалися, самі датські німці по суті прирівнювалися до данців, маючи усі права на використання німецької мови, абсолютні політичні права, рівний доступ до соціальних послуг і багато що інше.

Німецька мова в Чехії поширена локально, в окремих областях. На сьогодні німецькомовна меншість в Чехії складає усього лише близько 40 тисяч чоловік, що складає менше половини відсотка від загального населення Чеської республіки. Переважно до цієї групи населення входять залишки судетських німців, яким вдалося уникнути вигнання після Другої світової війни. Німецькі діалекти, поширені у Богемії до другої половини XX століття і об'єднані поняттям «прагер-дойч», вважаються історичними і на території Чехії більше не існують. Сьогодні число носіїв німецької мови в Чехії поступово зменшується, що викликано активною асиміляцією чеською мовою. Нові покоління — нащадки судетських німців, що мешкають в Чехії, вже майже не говорять по-німецьки, білінгвізм хоча і зустрічається, але з року в рік стає все рідше.

Після 1990 року саме вираження «судетские німці» практично не вживається. Замість нього говорять «чеські німці» або «німці в Чехії» (Deutsche in Tschechien). З того часу німці знову придбали деякі права, серед яких, — право на вільне використання німецької мови. З 1990 року створюються німецькі організації, серед яких «Земельні збори німців Богемії, Моравії і Сілезії» і «Культурний союз громадян німецької національності». Попри те, що німецькомовна інфраструктура розвинена дуже слабо (відсутні дитячі сади, школи і інше), в Чехії виходять газети німецькою мовою, такі як Ландесцайтунг (Landeszeitung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien) або Прагер Цайтунг (Prager Zeitung). Відношення чехів до німецької мови змінилося в кращу сторону.

Згідно декларації, зробленої Чехією при ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, німецька мова в Чехії визнана мовою меншості, але ніяких функцій на ній Чехія забезпечувати не зобов'язалася.

До 1939 німецька меншість в Угорщині складала близько 600.000 осіб і була однією з найбільших у Східній Європі. У другій половині 19. століття Угорщина проводила радикальну політику проти німецькомовного

населення (Magyarisierungspolitik), в наслідок якої більшість німецької громади стал не тільки розмовляти угорською, а навіть і відмовилась від німецької культури. Після першої світової війни кількість угорських німців скоротиласт вдвічі. Тільки у 1955 р. їм дозволили знову засновувати власну суспільну установу, яку контролювала держава. Сьогодні близько 62.000 громадян Угорщини позначаються як угорські німці.

Німецька мова в Румунії досить поширена, оскільки на території цієї держави мешкає від 40 до 50 тисяч осіб німецького походження, що відповідно володіють німецькими як рідним. Це складає приблизно 0,2-0,3 % від усього населення Румунії. Майже уся німецькомовна група населення Румунії складається переважно з трансильванських саксів (Siebenbürger Sachsen) або дунайських швабів (Donauschwaben). Колосальний відтік молодого населення в Австрію і Німеччину після 1990 року привів до природного старіння румунських німців: їх середній вік склав близько 69 років. Усупереч тому, що останні двадцять років німців в Румунії залишилося набагато менше, ніж було раніше, німецька мова все ще продовжує існувати як мову меншин, причому її поширенню і вільному використанню нічого не перешкоджає.

Через партію «Демократичний форум німців Румунії» німецькомовне населення представляє свої інтереси і проявляє свою політичну активність. У областях, де німецькомовне населення досягає 5 %, існує власна інфраструктура у вигляді дитячих садів, шкіл і інститутів, де викладання здійснюється і німецькою мовою, німецьких газет (Херманштадтская щотижнева газета) і видань.